

การเคลื่อนย้ายของแรงงานไทย กับสถานะผิดกฎหมายในเกาหลีใต้

Thai migrants' Mobility and Illegality in South Korea¹

นิมนตรา ศรีเสน²

Nimontra Srisen³

นิสิตปริญญาโท หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร 10330
Master of Arts Program in Criminology and Criminal Justice.
Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science,
Chulalongkorn University. Bangkok 10330 Thailand

*Corresponding author E-mail: s.nimontra@gmail.com

Received: 22nd May 2019 / Revised: 11th June 2019 / Accepted: 18th June 2019

บทคัดย่อ

การเคลื่อนย้ายของแรงงานไทยไปทำงานในเกาหลีใต้ได้กลายเป็นประเด็น
อย่างมากในช่วงเวลาที่ผ่านมา อันเป็นผลจากจำนวนของแรงงานผิดกฎหมาย
ที่เพิ่มสูงขึ้นและส่งผลกระทบต่อสังคมในประเทศปลายทาง ในด้านหนึ่ง แม้ว่า
ทั้งรัฐบาลไทยและรัฐบาลเกาหลีใต้ได้ใช้มาตรการที่หลากหลายเพื่อบรรเทาปัญหา
ที่เกิดขึ้น แต่จำนวนของผู้เข้าไปทำงานอย่างผิดกฎหมายก็ยังคงไม่มีทีท่าว่าจะ
ลดลงแต่อย่างใด ในอีกด้านหนึ่ง รูปแบบของการเคลื่อนย้ายอย่างผิดกฎหมายได้
มีการเปลี่ยนแปลงในช่วงหลายปีที่ผ่านมาอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้เป็นผลที่เกี่ยวข้อง
กับมาตรการทางกฎหมายและโอกาสทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นใหม่ บทความชิ้นนี้

ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของแรงงานไทยข้ามชาติผิดกฎหมายดังกล่าว ผ่านแนวคิดเรื่องการอพยพแรงงานระหว่างประเทศและแนวคิดการเคลื่อนย้าย เพื่อทำความเข้าใจพลวัตและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของแรงงานเหล่านั้น ต่อกระบวนการและสถานะของการกระทำที่ผิดกฎหมาย ข้อค้นพบจากการศึกษา มาจากการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากแรงงานที่มีประสบการณ์ บริษัทนำเที่ยว เจ้าหน้าที่รัฐ ร่วมกับการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและการศึกษา เอกสารที่เกี่ยวข้อง

จากการวิจัยพบว่า การเคลื่อนย้ายเข้าไปทำงานในเกาหลีใต้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการเดินทางจากแต่เดิมที่อาศัยนายหน้าผิดกฎหมายมาสู่การเดินทางด้วยตนเองโดยมีผู้ให้ความช่วยเหลืออยู่ที่ปลายทาง เมื่อเทียบกับการเคลื่อนย้ายที่ผ่านมาพบว่า แรงงานส่วนใหญ่มีระดับของการศึกษาที่สูงขึ้น และมีอายุน้อยลงโดยเฉพาะกับผู้ที่เพิ่งตัดสินใจเดินทางไปทำงานอย่างผิดกฎหมายเป็นครั้งแรก เดิมทีผู้อพยพที่มีภูมิหลังทางเศรษฐกิจที่ยากลำบากเป็นชนกลุ่มหลักที่แสวงหาโอกาสจากตลาดแรงงานที่ผิดกฎหมาย อย่างไรก็ตาม จากการศึกษา การเคลื่อนย้ายของแรงงานผิดกฎหมายในปัจจุบันพบว่า การอพยพในลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นในกลุ่มของครอบครัวชนชั้นกลางที่ไม่มีหนี้สินมากขึ้น แม้ว่ารายได้ยังคงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการตัดสินใจ แต่ปัจจัยอื่นๆ อย่างเช่น โอกาสทางเศรษฐกิจ การรู้ช่องว่างทางกฎหมายและบทลงโทษที่ไม่รุนแรง รวมทั้งความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลออนไลน์ และการมีประสบการณ์การเดินทางไปทั่วโลก ล้วนมีบทบาทอย่างมากต่อการกำหนดรูปแบบการอพยพย้ายถิ่นอย่างผิดกฎหมายที่เปลี่ยนแปลงไป

คำสำคัญ: แรงงานไทย, แรงงานข้ามชาติผิดกฎหมาย, เกาหลีใต้, การเคลื่อนย้าย

Abstract

The mobility of Thai migrant workers to South Korea has recently become a pressing concern due to its increasing number of illegal labors and the impacts toward the host society. On one hand, despite the fact that both Thai and Korean governments have implemented several measures to mitigate the problem, the number of illegal migrant labors has not decreased. On the other, the pattern of illegal mobility has significantly changed over the past several years as a response to imposing legal measures and the emerging economic opportunities. This study illustrates the change of illegal Thai migrant workers through the lens of international labour migration and mobility. It aims to identify dynamism and factors influencing labour's decision-making in regard to their illegality. The data is collected from in-depth interviews of the experienced labors, travel agents, government officers together with participant observation and documentary research.

The findings from the study show that the approach of Thai migrants mobility has mainly changed from formerly relying solely on illegal agents to traveling alone while having 'the helpers' at the destination. Compared with the past mobility, most of the recent illegal labors have higher education and younger age, especially those who just marked their first step as illegal migrants. Originally, people with economic-stricken background was the main group in seeking opportunities through illegal labour market. However, as the study shows from the recent mobility, the middle-class family with no debts also participated in this illegal labour market. Income still remains as a major decision-making factor, but other factors—the wider economic opportunities, the recognition of legal gap and mild punishment, the availability of information through online access as well as the experiences from traveling the world—also play a great roles in the changing pattern of illegal migratory practices.

Keywords: Thai labour, illegal migrant worker, South Korea, mobility

1. บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่ส่งออกแรงงานไปทำงานยังต่างประเทศเป็นจำนวนมากในแต่ละปี แรงงานเหล่านี้เป็นผู้นำรายได้เข้าประเทศได้อย่างมหาศาล ข้อมูลจากระบบธนาคารแห่งประเทศไทยในช่วงปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 ที่ผ่านมา แรงงานไทยในต่างประเทศส่งเงินกลับผ่านระบบธนาคารมีรายได้รวมทั้งสิ้นกว่า 129,891 ล้านบาท โดยจากสถิติของกรมจัดหางานพบว่าประเทศไทยได้หวั่นเป็นประเทศที่มีแรงงานไทยเดินทางไปทำงานมากที่สุด (กรมการจัดหางาน, 2560) แต่เดิมการอพยพระหว่างประเทศของแรงงานไทยนั้นนิยมเดินทางไปทำงานในประเทศแถบตะวันออกกลางซึ่งเป็นช่วงที่น้ำมันดิบมีราคาสูง (เศกสิน, 2541) ทำให้เกิดความต้องการแรงงานจำนวนมากในระบบอุตสาหกรรม จนกระทั่งเกิดวิกฤตการณ์อ่าวเปอร์เซียในปี พ.ศ. 2533-2534 ซึ่งส่งผลกระทบต่ออการลดระดับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและประเทศซาอุดีอาระเบีย ทำให้ตลาดแรงงานถูกเปลี่ยนจากประเทศในตะวันออกกลางไปสู่กลุ่มประเทศในเอเชีย เช่น ญี่ปุ่น ไต้หวัน สิงคโปร์ ฮองกง และเกาหลีใต้ และปฏิเสธไม่ได้ว่าความต้องการแรงงานจำนวนมากนี้นำไปสู่ปัญหาของการเคลื่อนย้ายแรงงานอย่างผิดกฎหมายในประเทศต่าง ๆ

ในระยะหลังนี้ประเทศที่ได้รับความนิยมจากแรงงานไทยมากขึ้นคือเกาหลีใต้ โดยความนิยมนี้ไม่ได้มากขึ้นแต่เพียงจำนวนผู้ให้ความสนใจที่จะเดินทางไปทำงาน โดยผ่านระบบของรัฐ แต่หมายรวมถึงการเดินทางไปทำงานในเกาหลีได้อย่างผิดกฎหมายด้วย จุดเริ่มต้นของแรงงานไทยในการเดินทางไปทำงานในเกาหลีใต้คือในช่วงปี พ.ศ. 2531 โดยสถานการณ์ของสถานประกอบการขนาดกลางและขนาดเล็กของเกาหลีใต้ขาดแคลนแรงงานฝีมือและแรงงานไร้ฝีมือ ซึ่งมีผลมาจากการที่คนในประเทศไม่ต้องการทำงานประเภท 3D คือ งานยากลำบาก (Difficult) งานสกปรก (Dirty) และงานเสี่ยงอันตราย (Dangerous) ในปัจจุบันเกาหลีใต้มีค่าแรงขั้นต่ำอยู่ที่ ชั่วโมงละ 225 บาท หรือ 7,530 วอน/ชั่วโมง ซึ่งเพิ่มขึ้น 16.4% จาก 6,470 วอน ในปีก่อนหน้ามากถึงเดือนละ 47,000 บาท หรือ 1,570,000 วอน สำหรับการ ทำงาน 40 ชั่วโมง/สัปดาห์ (KBS WORLD, 2018) ความต้องการแรงงานที่มากขึ้นและค่าแรงที่สูงดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยดึงดูดแรงงานต่างชาติให้เข้าไปทำงาน

สำหรับการเดินทางไปทำงานในเกาหลีใต้ ประเทศไทยมีโครงการที่จัดส่งโดยรัฐคือ โครงการ EPS (Employment Permit System) หรือระบบการอนุญาตจ้างแรงงานต่างชาติ โดยแรงงานจะต้องผ่านการทดสอบภาษาเกาหลีและมีเงื่อนไขตามที่โครงการกำหนด แม้จะมีโครงการส่งแรงงานไทยไปทำงานในเกาหลีใต้ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่ก็คงยังไม่สามารถลดจำนวนแรงงานไทยที่เดินทางไปทำงานอย่างผิดกฎหมายลงได้ เนื่องจากตัวระบบของการจ้างแรงงานต่างชาตินั้น แรงงานจะต้องผ่านการทดสอบภาษาเกาหลี ซึ่งปัญหาสำคัญของแรงงานไทยคือมีความรู้ทางด้านภาษาค่อนข้างจำกัดและการเรียนภาษาเพื่อเข้ารับการทดสอบยังคงเป็นอุปสรรค ทำให้แรงงานไทยมองว่าระบบการจ้างแรงงานต่างชาตินั้นเป็นภาระที่ยุ่งยากและไม่ตรงกับความต้องการในการเคลื่อนย้าย จึงเลือกวิธีการที่ง่ายกว่าคือการเดินทางโดยอาศัยวีซ่านักท่องเที่ยวผ่านบริษัทนายหน้าซึ่งสามารถดำเนินการทุกอย่างแทนแรงงาน ผลจากปัจจัยข้างต้นนำมาซึ่งการเดินทางไปในรูปแบบของการใช้วีซ่านักท่องเที่ยวโดยอาศัยช่องว่างการยกเว้นการตรวจลงตราที่สามารถพำนักในเกาหลีใต้ได้จำนวน 90 วัน ซึ่งเป็นผลประโยชน์จากการที่ประเทศไทยมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเกาหลีใต้นับตั้งแต่ช่วงสงครามเกาหลี ล่าสุดจากสถิติของสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงโซล พบว่าปัจจุบันที่คนไทยพำนักอยู่ในเกาหลีใต้จำนวน 197,764 คนนั้น เป็นผู้พำนักอยู่อย่างผิดกฎหมายโดยประมาณการมากถึง 138,591 คน และปัจจุบันไทยเป็นประเทศที่มีจำนวนของผู้พำนักอย่างผิดกฎหมายมากที่สุดในเกาหลีใต้ (สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงโซล, 2561) โดยที่ภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องนั้นได้มีความพยายามอย่างมากในการลดปัญหาที่เกิดจากการที่มีแรงงานเดินทางไปทำงานอย่างผิดกฎหมาย โดยเฉพาะกับมาตรการที่สำคัญคือเรื่องของการป้องกันไม่ให้มีแรงงานเลือกเดินทางไปทำงานอย่างผิดกฎหมาย ซึ่งดำเนินการโดยศูนย์ประสานปราบปรามผู้เป็นภัยต่อคนหางานภายใต้การดูแลของกรมจัดหางาน ซึ่งที่ผ่านมาได้มีการระงับการเดินทางของแรงงานที่มีแนวโน้มที่จะกระทำผิด รวมทั้งเข้มงวดกับการจับกุมสาย/นายหน้าอย่างเข้มงวด (ดู ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ผลจากดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาแรงงานไทยที่เดินทางไปทำงานเกาหลีใต้ ระหว่างวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2561 ถึง 14 มีนาคม พ.ศ. 2562

การตรวจสอบสกัดกั้นคนหางาน ณ ท่าอากาศยานสุวรรณภูมิ และ ท่าอากาศยานดอนเมือง	ชาย	หญิง	รวม
ไม่ระงับการเดินทาง	273	554	827
รวมจำนวนคนหางานที่ถูกตรวจสอบสกัดกั้น	3,179		
การดำเนินคดีกับสาย/นายหน้า	คดี	ราย	
จัดหางานเถื่อน (ม.30)	6	9	
นายจ้างลักลอบคัดเลือกคนงานเอง (ม.50)	-	-	
โฆษณาจัดหางานเถื่อน (ม.66)	6	6	
หลอกลวงคนหางานทำงานต่างประเทศ (ม.91 ตวี)	6	9	
รวม	18	24	

ที่มา: กองทะเบียนจัดหางานกลางและคุ้มครองคนหางาน กรมจัดหางาน, 2562

นอกจากนี้กรมจัดหางานยังมีมาตรการเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดส่งแรงงานไทยเข้าไปทำงานอย่างถูกกฎหมาย โดยดำเนินการขอเพิ่มโควตาการจัดส่งแรงงานในโครงการ EPS และมีการขอเปลี่ยนแปลงรายละเอียดต่างๆ เพื่อเป็นการสนับสนุนและเอื้อประโยชน์ให้กับแรงงานไทย เช่น ขอเพิ่มช่วงอายุของผู้สมัครเพิ่มโควตาแรงงานหญิง ตลอดจนมีเปิดการรับลงทะเบียนผู้มีความต้องการที่จะอบรมภาษาเกาหลีกับกรมพัฒนาฝีมือแรงงาน จากสำนักงานจัดหางานจังหวัดทั่วประเทศ ทั้งนี้ก็เพื่อภาพลักษณ์ที่ดีของประเทศและป้องกันไม่ให้ผู้ที่ต้องการเดินทางไปท่องเที่ยวอย่างสุจริตใจได้รับผลกระทบจากการถูกเฟ่งเล็งจากเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองที่มักเข้มงวดกับผู้ถือหนังสือเดินทางประเทศไทย ปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวชาวไทยถูกปฏิเสธการเข้าประเทศเป็นหลักหมื่นคน โดยมีเหตุผลของการปฏิเสธการเข้าเมืองที่แตกต่างกันไป (ดู ตารางที่ 2-3)

ตารางที่ 2 สถิติคนไทยถูกส่งกลับจากเกาหลีใต้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559-2561 จำแนกตามเพศ

ปี	เพศ		รวม
	ชาย	หญิง	
2559	2,638	4,237	6,875
2560	3,561	3,708	7,269
2561	5,729	4,285	10,014
รวม	11,928	12,230	

ที่มา: งานพิธีการเข้าเมือง ด้าน ตม.ทอ.กรุงเทพฯ, 2562

ตารางที่ 3 สถิติคนไทยถูกส่งกลับจากเกาหลีใต้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559-2561 จำแนกตามเหตุผลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ด่านตรวจคนเข้าเมืองเกาหลีใต้

ปี	2559	2560	2561
Overstay		26	132
มีประวัติถูกส่งกลับ			18
การแต่งกาย	6,388	4,874	643
พูดภาษาอังกฤษไม่ได้	329	284	366
เงินไม่พอ	10	40	146
บอกจุดประสงค์เข้าเมืองไม่ได้	20	169	341
ให้รายละเอียดที่พัก/ญาติไม่ชัดเจน	17	159	184
มีประวัติเคยทำผิด	55	28	248
เปลี่ยนชื่อ	86	6	92
เหตุผลของเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง		1,683	4,897

ที่มา: งานพิธีการเข้าเมือง ด่าน ตม.ทอ.กรุงเทพ, 2562

ไม่ใช่แค่เรื่องของภาพลักษณ์หรือการที่นักท่องเที่ยวได้รับผลกระทบจากการที่มีแรงงานเดินทางไปทำงานอย่างผิดกฎหมายเท่านั้น แต่ผลจากการเคลื่อนย้ายอย่างผิดกฎหมายดังกล่าวยังส่งผลให้เกาหลีใต้อาจมีการพิจารณาปรับลดจำนวนโควตาแรงงานไทยที่ได้รับอนุญาตให้ไปทำงานในแต่ละปีลง ซึ่งเป็นการตัดโอกาสแรงงานไทยรุ่นใหม่ที่ต้องการไปทำงานอย่างถูกกฎหมาย นอกจากนี้ ปัญหาจากการเคลื่อนย้ายดังกล่าวยังส่งผลกระทบต่อตัวแรงงานเอง เพราะการที่ต้องอยู่ไกลบ้านหรือครอบครัวจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อสภาพจิตใจ ความหดหู่และสิ้นหวังของแรงงาน เมื่อรวมกับการใช้ชีวิตที่ไม่ปกติและพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เช่น นอนดึก นอนน้อย ดื่มสุรา การรับประทานอาหารไม่ถูกลักษณะหรือไม่ได้สารอาหารครบถ้วนทำให้แรงงานเจ็บป่วย ทั้งนี้แรงงานส่วนมากมักเลือกที่จะไม่ไปโรงพยาบาล

เนื่องจากกลัวถูกจับ ทำให้ต้องดูแลรักษาตนเองในกลุ่มแรงงานคนไทย ด้วยสาเหตุนี้ทำให้แรงงานไทยเสียชีวิตจากโรคที่ไม่ร้ายแรงจากการไม่ได้รับการรักษาพยาบาลที่ดี

จากปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นนี้ บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอรูปแบบการเคลื่อนย้ายของแรงงานไทยไปยังเกาหลีใต้ โดยเป็นศึกษาการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบและวิธีการเดินทางของแรงงานไทย ผ่านแนวคิดเรื่องการอพยพแรงงานระหว่างประเทศและแนวคิดการเคลื่อนย้ายที่จะช่วยอธิบายปัจจัยที่ส่งเสริมให้แรงงานตัดสินใจเลือกใช้รูปแบบและวิธีการที่ผิดกฎหมาย ซึ่งงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) ทำการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากแรงงานไทยที่มีประสบการณ์เดินทางไปทำงานในเกาหลีใต้โดยอาศัยช่องทางที่ผิดกฎหมาย ไม่กำหนดเพศสำหรับอายุได้กำหนดช่วงอายุออกเป็นกลุ่มที่มีอายุมากกว่า 30 ปี และกลุ่มที่อายุน้อยกว่า 30 ปี มีกลุ่มของแรงงานที่มีภูมิลำเนาอยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ โดยเป็นภูมิลำเนาที่มีแรงงานเดินทางไปทำงานในเกาหลีใต้มากเป็นสองอันดับแรกโดยอ้างอิงจากสถิติการส่งแรงงานไปทำงานในต่างประเทศของกรมจัดหางาน ผ่านทางการติดต่อจากคนรู้จักเป็นผู้ให้ข้อมูลที่หนึ่งแล้วเลือกใช้กรณีศึกษาด้วยวิธีการแนะนำต่อเนื่องจากกรณีศึกษาเดิม (Snowball Sampling Technique) เพื่อเพิ่มจำนวนผู้ให้ข้อมูล สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานราชการที่มีความเกี่ยวข้อง และใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยผู้วิจัยเข้าร่วมสังเกตการณ์กับชุดปฏิบัติการศูนย์ประสานการปราบปรามผู้เป็นภัยต่อคนหางาน ณ ด่านตรวจคนหางานดอนเมือง ท่าอากาศยานดอนเมือง ในขณะที่ปฏิบัติการระงับการเดินทางของทางแรงงานไทยที่มีแนวโน้มจะเดินทางเข้าไปทำงานอย่างผิดกฎหมายในเกาหลีใต้ ตลอดจนร่วมจนทางในสายการบินร่วมกับกลุ่มแรงงานจำนวนหนึ่งด้วย

การศึกษาเรื่องของการอพยพแรงงานระหว่างประเทศของ เศกสิน ศรีวัฒนา นุกุลกิจ (2540) ได้ให้ความหมายของการอพยพแรงงานระหว่างประเทศไว้ว่าเป็นการที่ผู้คนจากประเทศหนึ่งมีความต้องการอพยพไปทำงานในประเทศอื่นด้วยสาเหตุทางเศรษฐกิจ สังคม หรือการเมืองภายในประเทศของตน ในภายหลังมักเกิดจากปัญหาเศรษฐกิจเป็นหลักโดยเฉพาะกับการอพยพแรงงานจากประเทศที่มีระดับของการพัฒนาต่ำไปสู่ประเทศที่มีระดับของการพัฒนาที่สูงกว่า งานศึกษาการย้ายถิ่นชี้ว่าความต้องการในการย้ายถิ่นข้ามชาติมีปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการด้วยกันคือ หนึ่งปัจจัยดึงดูดคือเป็นความต้องการแรงงานของตลาดแรงงานในประเทศปลายทาง โดยมีแรงจูงใจสำคัญคือ ความคาดหวังในรายได้ที่มากกว่าเพื่อสร้างฐานะและดูแลครอบครัว สองคือปัจจัยผลักดันจากภายในประเทศ โดยเฉพาะกับประเทศกำลังพัฒนา เช่น ปัญหาการว่างงานหรือสภาพทางเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ ชีวิตความเป็นอยู่ส่วนใหญ่ของแรงงานผู้ย้ายถิ่นมักประสบปัญหาทางเศรษฐกิจแม้ว่าแรงงานบางส่วนจะมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง (พรวิภา, 2554) และสามคือความสัมพันธ์หรือเครือข่ายทางเครือญาติ ปัจจัยเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้แรงงานจำนวนมากตัดสินใจเดินทางออกนอกระบบที่ถูกกฎหมายไปสู่การเคลื่อนย้ายอย่างผิดกฎหมาย นอกจากนี้การเคลื่อนย้ายอย่างผิดกฎหมายยังเป็นสิ่งที่ผลักดันให้ผู้ไม่หวังดีเข้ามาหาผลประโยชน์ในรูปแบบของธุรกิจนายหน้าจัดหาคนงานไปทำงาน แรงงานต้องจ่ายเงินให้กับนายหน้าเป็นจำนวนมากและยังเสี่ยงต่อการถูกหลอกลวง

จากการศึกษาพบว่าแนวคิดการอพยพระหว่างประเทศสามารถช่วยอธิบายเหตุปัจจัยในการตัดสินใจของแรงงานที่เลือกเดินทางโดยอาศัยช่องทางที่ผิดกฎหมาย แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังไม่ใช่เพียงพอสำหรับการสร้างความเข้าใจในการตัดสินใจของตัวแรงงาน ในที่นี้แนวคิดเรื่องการเคลื่อนย้ายจะช่วยส่งเสริมและอธิบายการตัดสินใจของแรงงานได้มากขึ้น ในแนวคิดของการเคลื่อนย้าย (Mobility) นั้นการเคลื่อนย้ายถูกให้จัดเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับการใช้ชีวิตในสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะกับการเคลื่อนย้ายข้ามพื้นที่ เพราะการเคลื่อนย้ายข้ามพื้นที่เป็นเครื่องมือที่ช่วยในการทำให้บุคคลเข้าถึงประสบการณ์และโอกาสใหม่ ๆ ดังนั้นการเคลื่อนย้าย

นอกจากพื้นที่จึงเป็นพาหนะหรือเทคโนโลยีที่ช่วยให้มนุษย์มีอำนาจในการกระทำทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองต่าง ๆ (ประเสริฐ, 2561) จากการศึกษาพบว่า เหตุผลของการเคลื่อนย้ายส่วนหนึ่งมีความคล้ายคลึงกับแนวคิดเรื่องการอพยพย้ายถิ่นระหว่างประเทศคือบางส่วนเคลื่อนย้ายไปเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า หรือการมีรายรับที่มากกว่า แต่สิ่งที่ทำให้การเคลื่อนย้ายแตกต่างจากการอพยพย้ายถิ่นข้ามชาติคือ การเคลื่อนย้ายเป็นการประกอบเอาสภาวะต่าง ๆ ที่ผู้ย้ายถิ่นต้องเผชิญรวมเข้าไปในการเคลื่อนย้ายนั้นด้วย เช่น ความคาดหวัง แรงงานกดดันจากสังคม รอบข้าง การเคลื่อนย้ายของคนหนึ่ง ๆ ไม่ได้เป็นแค่เรื่องของปัจเจก แต่ยังมีความซับซ้อนของผู้ไม่เคลื่อนย้ายที่อยู่เบื้องหลังของผู้เคลื่อนย้าย เช่น ครอบครัวที่ให้การสนับสนุนทั้งช่องทาง การเคลื่อนย้ายและทุนในการเคลื่อนย้าย นอกจากนี้ยังมีเรื่องของอุปสรรคและโอกาสในการเข้าถึงการเคลื่อนย้ายที่จะส่งผลให้ผู้เคลื่อนย้ายนั้นเคลื่อนย้ายได้ยากหรือง่ายแตกต่างกันไป และไม่ใช่เพียงแค่สภาวะการณ์ต่าง ๆ รอบตัวผู้เคลื่อนย้าย ซึ่งผู้วิจัยจะใช้แนวคิดเรื่องการเคลื่อนย้ายอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น

2. กระบวนการและรูปแบบการเคลื่อนย้ายแรงงานจากประเทศไทยไปยังเกาหลีได้อย่างผิดกฎหมาย

กระบวนการและรูปแบบของการเคลื่อนย้ายของแรงงานไทยมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งในเรื่องของความนิยมของประเทศปลายทางที่แรงงานเดินทางไป รูปแบบและวิธีการเดินทาง รวมไปถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของแรงงาน โดยการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ (International migration) แบ่งเป็นการย้ายถิ่นไปเพื่ออยู่อย่างถาวร (Permanent Migration) และการย้ายถิ่นแบบชั่วคราว (Temporary Migration) (พัชรราวลัย, 2553) ขณะเดียวกันการย้ายถิ่นระหว่างประเทศนี้จะต้องพิจารณาถึงความยินยอมของประเทศปลายทางหรือกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการขออนุญาตเข้าเมืองของประเทศปลายทางด้วยเช่นกัน ซึ่งสามารถแบ่งเป็นการย้ายถิ่นเข้าเมืองอย่างถูกกฎหมาย (Regular Migration) คือการที่ผู้ย้ายถิ่นนั้นมีเอกสาร

การย้ายถิ่นที่เกี่ยวข้องอย่างถูกต้องตามกฎหมาย (Documented Migrant) และการย้ายถิ่นเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมาย (Irregular Migration) คือผู้ย้ายถิ่นนั้นไม่มีเอกสารการย้ายถิ่นตามที่กฎหมายกำหนด เช่น ไม่มีวีซ่าหรือใบอนุญาตทำงาน ซึ่งจะเป็นการย้ายถิ่นในลักษณะของการเข้าเมืองโดยผิดกฎหมายหรือทำงานโดยไม่มีใบอนุญาต เท่ากับเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายคนเข้าเมืองหรือกฎหมายการจ้างงานคนต่างชาติ แต่เดิมการศึกษาความต้องการในอพยพย้ายถิ่นหรือธรรมชาติของการอพยพย้ายถิ่น คืออพยพย้ายถิ่นนั้นมาจากการดึงดูดของระบบเศรษฐกิจของประเทศที่พัฒนาแล้วเพื่อตอบสนองความต้องการใช้แรงงาน ในขณะที่บทความนี้จะให้ความสำคัญกับการเคลื่อนย้ายของแรงงานโดยเฉพาะกับภูมิหลัง และสภาพการณ์รอบตัวแรงงานที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซึ่งไม่ได้เป็นเพียงแค่ปัจจัยของตัวแรงงานเท่านั้น

การอพยพย้ายถิ่นของแรงงานไทยไปยังเกาหลีใต้มีทั้งรูปแบบที่เดินทางอย่างถูกต้องตามกฎหมายและรูปแบบที่ผิดกฎหมาย ในที่นี้จะให้ความสนใจในรูปแบบและกระบวนการเคลื่อนย้ายอย่างผิดกฎหมายของแรงงานเป็นสำคัญ จากการศึกษาในเบื้องต้นพบว่ารูปแบบการเคลื่อนย้ายของแรงงานอย่างผิดกฎหมายนี้แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบหลัก โดยรูปแบบแรกคือการเดินทางโดยอาศัยนายหน้าผิดกฎหมาย ซึ่งปัจจุบันมีการดำเนินธุรกิจอย่างเปิดเผยในโลกออนไลน์ แรงงานที่มีความต้องการเดินทางไปทำงานสามารถสืบค้นข้อมูลได้ง่าย โดยการเดินทางในลักษณะนี้เป็นที่นิยมมาตั้งแต่เริ่มมีการเดินทางไปทำงานในต่างประเทศ เพราะกลุ่มนายหน้าเหล่านี้จะใช้วิธีการแฝงตัวเข้าไปในหมู่บ้าน โฆษณาเชิญชวน โน้มน้าว และชี้ชวนให้เห็นความสำเร็จของการไปทำงานในต่างประเทศโดยเฉพาะกับการแสดงจำนวนค่าแรงที่จะได้รับ การเดินทางในลักษณะนี้แรงงานเพียงจ่ายเงินให้กับนายหน้าเท่านั้นโดยที่แรงงานไม่จำเป็นต้องจัดหาหรือเตรียมตัวมาก ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบย่อยคือ 1) นายหน้าเป็นผู้โฆษณา จัดหา และเตรียมตัวให้แรงงาน และเป็นผู้พาเดินทางตั้งแต่ต้นทางไปจนถึงปลายทาง อาจไปในลักษณะรวมตัวกันเดินทางไปเองหรือแฝงไปกับกรุ๊ปทัวร์ 2) นายหน้าที่เป็นลักษณะของการทำธุรกิจทัวร์บังหน้า แต่มีการโฆษณา จัดหา และเตรียมตัวให้แรงงาน โดย

เป็นการเดินทางไปกับไกด์ทัวร์และลูกทัวร์ที่เดินทางไปท่องเที่ยวจริง และมีนายจ้างหรือทีมงานมารับแรงงานไปอีกทอดหนึ่งเมื่อถึงสนามบินปลายทาง และ 3) เป็นนายหน้าที่อยู่ปลายทางหรือเป็นเพียงผู้จัดหาแรงงานในประเทศไทย โดยมีการเตรียมตัวให้กับแรงงาน ซึ่งแรงงานจะดำเนินการซื้อตั๋วเครื่องบินเพื่อเดินทางเองหรืออาจเลือกซื้อทัวร์เพื่อแฝงตัวไปด้วย และจะมีคนรอรับอยู่ที่ปลายทาง โดยความแตกต่างของ 3 รูปแบบย่อยนี้จะอยู่ที่ค่าใช้จ่าย โดยการไปแบบที่ 1 จะมีค่าใช้จ่ายสูงที่สุดเพราะนายหน้าจะดำเนินการและดูแลให้ทั้งหมด อาจจะมีการส่งต่อแรงงานให้กับทีมงานเป็นทอด ๆ ส่วนการไปแบบที่ 2 แรงงานจะต้องจ่ายค่าทัวร์และค่าหางานตามที่นายหน้ากำหนด และแบบที่ 3 แรงงานจ่ายค่าหางานแต่แรงงานสามารถกำหนดค่าใช้จ่ายสำหรับการเดินทางได้เอง

ตารางที่ 4 สถิติคนไทยถูกส่งกลับจากเกาหลีใต้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559-2561 จำแนกตามประเภทการเดินทาง

ปี	ประเภท		รวม
	คนเดียว	หมู่คณะ/กรุ๊ปทัวร์	
2559	2,727	4,150	6,877
2560	2,728	4,491	7,219
2561	4,829	5,931	10,760

ที่มา: งานพิธีการเข้าเมือง ด่าน ตม.ทอ.กรุงเทพฯ, 2562

และอีกรูปแบบคือ การเดินทางด้วยตนเอง จากตารางที่ 4 จะเห็นได้ว่ารูปแบบของการเดินทางนี้เป็นที่นิยมมากขึ้นอย่างมากโดยเพิ่มจากปี พ.ศ. 2560 จาก 2,728 คน เป็น 4,829 คน ในปี พ.ศ. 2561 ในกลุ่มนี้มักเป็นแรงงานรุ่นใหม่หรืออายุยังไม่มาก นิยมเดินทางเพียงคนเดียวหรือสองคน แต่กลุ่มนี้จะมีคนรู้จักเพื่อน หรือญาติ ทำงานอย่างถูกกฎหมายหรือผิดกฎหมายอยู่ที่ปลายทางให้

การแนะนำงานหรือที่พัก รวมถึงอาจจะมีการรองรับที่ปลายทางด้วย ในรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง จะใช้โซเชียลมีเดียในการหาข้อมูลว่าต้องเตรียมตัวอย่างไรรับมือกับการผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองอย่างไรไม่ต่างจากกระบวนการที่ดำเนินการโดยนายหน้า เหตุผลของการเลือกเดินทางในลักษณะนี้คือแรงงานเหล่านี้ไม่ต้องการเดินทางเป็นหมู่คณะ และยังเป็นคนกลุ่มคนที่การศึกษาสูงขึ้น รวมทั้งยังเอาตัวรอดได้ดี

ภายใต้รูปแบบของการเลือกเดินทางอย่างผิดกฎหมายนี้ประกอบไปด้วยเหตุปัจจัยของการตัดสินใจมากมาย ทั้งเรื่องของช่วงเวลาที่เดินทางไป การได้รับการสนับสนุนหรือต่อต้านจากครอบครัว ความยากง่ายของการเข้าถึงการเคลื่อนย้ายสภาพการณ์ของสังคมไม่ว่าจะปัญหาทางเศรษฐกิจ การว่างงาน ค่าแรง รวมไปถึงเสถียรภาพทางการเมือง ต่างส่งผลต่อการตัดสินใจเคลื่อนย้ายของแรงงานทั้งสิ้น ซึ่งจะอธิบายต่อไป

3. ยุคสมัยที่เปลี่ยนไปส่งผลต่อการตัดสินใจเคลื่อนย้ายของแรงงาน

การเคลื่อนย้ายอย่างผิดกฎหมายของแรงงานไทยไปยังเกาหลีใต้เป็นที่เห็นตรงกันว่ากำลังเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญและกำลังได้รับความสนใจอย่างมาก นับตั้งแต่สถานประกอบการขนาดกลางและขนาดเล็กของเกาหลีใต้ประสบกับปัญหาขาดแคลนแรงงานและเมื่อรวมกับค่าแรงที่สูงเป็นสาเหตุจูงใจให้แรงงานต่างชาติหลั่งไหลเข้าไปทำงานในเกาหลีใต้มากขึ้น ทั้งที่ตามกฎหมายของเกาหลีใต้ก่อนปี พ.ศ. 2520 (Exit and Entry Control Act, 1977) ไม่อนุญาตให้คนงานต่างชาติทำงานในประเทศ เมื่อมองในมุมของการเดินทางไปทำงานในเกาหลีใต้อย่างผิดกฎหมายของแรงงานไทยพบว่าการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก โดยเริ่มต้นที่ภูมิหลังและภาพรวมของเศรษฐกิจโดยรวมของครอบครัว การเดินทางในช่วงแรก ๆ แรงงานส่วนมากมีความจำเป็นที่จะต้องเดินทางไปทำงานในต่างประเทศเพราะต้องการหาเงินจำนวนมากมาแก้ไขปัญหาหนี้สินภายในครอบครัว “เพราะเราเป็น

หัวหน้าครอบครัว ตอนนั้นมีความจำเป็นต้องใช้เงินเลยตัดสินใจไป” นคร วัย 47 ปี ชายผู้เคยมีประสบการณ์ไปทำงานในเกาหลีใต้โดยใช้ช่องทางผิดกฎหมายเมื่อประมาณ 10 ปีที่แล้วเล่าถึงความจำเป็นในตอนนั้น เช่นเดียวกับ ส่ง วัย 56 ปี ที่ก็เคยมีประสบการณ์การไปทำงานอย่างผิดกฎหมายในเกาหลีใต้เมื่อ 10 กว่าปีก่อน เพราะต้องการหนีจากความยากจน “สมัยนั้นไม่มีใครห้ามกันหรือใคร ๆ ก็อยากไปทำงานเมืองนอกเพราะว่าเงินเยอะ” ท่ามกลางทัศนคติของคนรอบข้างที่มีต่อการไปทำงานในต่างประเทศมีส่วนสนับสนุนการตัดสินใจให้พวกเขาเลือกใช้วิธีเดินทางไปกับนายหน้า que เดินทางเข้ามาหาแรงงานถึงหน้าบ้าน การโฆษณาและบอกกันปากต่อปากเกี่ยวกับความสำเร็จที่จะได้รับจากการไปทำงานในต่างประเทศ เป็นสิ่งที่เสริมให้การตัดสินใจนั้นง่ายขึ้น ทั้งส่งและนครใช้วิธีนำทรัพย์สินไปจำนอง เพื่อเป็นทุนสำหรับค่านายหน้า que สมัยนั้นมีราคาสูงเป็นหลักแสนบาท แลกกับความสะดวกสบายที่มิหน้า que จัดการทุกอย่างให้ตั้งแต่ต้นทางไปจนถึงที่หมายในเกาหลีใต้

ในปัจจุบันวิธีการเดินทางในรูปแบบข้างต้นนี้ก็ยังคงเป็นที่นิยมแต่มีราคาที่ถูกลงเนื่องจากมีนายหน้ามากขึ้นในธุรกิจดังกล่าว โดยมีรูปแบบย่อยที่แตกต่างกันไปตามที่ได้กล่าวไปในหัวข้อก่อนหน้านี้ ในขณะที่แรงงานรุ่นใหม่ที่ยังน้อยอย่าง แป้ง และแคท หญิงสาวอายุ 26 และ 29 ตามลำดับ ทั้งสองคนไม่มีภาระหนี้สินในครอบครัว ขณะเดียวกันก็มีรายได้ที่สามารถเลี้ยงชีพให้กับตนเองและครอบครัวได้ แต่ตัดสินใจเดินทางไปทำงานอย่างผิดกฎหมายเพราะมองเห็นโอกาสที่จะมีรายได้ที่มากขึ้น แม้ว่าพวกเขาได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวด้วยเหตุเรื่องของความเป็นห่วงในความปลอดภัยในการใช้ชีวิตเป็นแรงงานในต่างประเทศ แต่เพราะสามารถเข้าถึงโอกาสได้ง่ายเพียงแค่ค้นหาข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต บวกกับทั้งสองคนมีเพื่อนซึ่งทำงานอย่างผิดกฎหมายในเกาหลีใต้ อยู่แล้ว เธอได้รับการแนะนำรวมทั้งจัดหางานไว้รอบปลายทางเรียบร้อยแล้ว “การเดินทางหลายคนรู้สึกว่าคุณแพงเส็งมากกว่า [.....] และพยายามหลีกเลี่ยงการอยู่ใกล้กลุ่มคนไทย” แป้งบอกกับเราแบบนั้น ซึ่งเป็นเหตุผลให้เธอเลือกเดินทางด้วยตนเองมากกว่าจะใช้บริการนายหน้า แรงงานรุ่นใหม่เหล่านี้พวกเขารู้สึกว่าพวกเขาสามารถ

เอาตัวรอดได้ดีกว่าแรงงานรุ่นเก่า โดยเฉพาะเรื่องของการสื่อสาร แม้จะไม่มีใครสามารถใช้ภาษาเกาหลีได้แต่พวกเขาสามารถใช้ภาษาอังกฤษในระดับสื่อสารเบื้องต้นได้ดี สามารถตอบคำถามจากเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองได้อย่างไม่มีปัญหา ในส่วนของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวิธีการเดินทางจึงพอสรุปได้ว่า เพราะความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรที่เอื้อต่อการเคลื่อนย้าย อย่างเช่น ข้อมูลข่าวสารจากอินเทอร์เน็ตและจากสื่ออื่น ๆ หรือระดับความรู้ทางภาษาเป็นสิ่งที่ช่วยให้แรงงานเลือกตัดสินใจใช้รูปแบบการของการเดินทางที่แตกต่างกัน

4. ปัจจัยที่ส่งเสริมหรือผลักดันให้แรงงานไทยตัดสินใจเลือกเข้าไปทำงานอย่างผิดกฎหมาย

ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบและวิธีการเคลื่อนย้ายของแรงงาน สิ่งทีก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายนั้นย่อมประกอบด้วยเหตุผลและปัจจัยทีก่อให้เกิดการตัดสินใจของแรงงาน ซึ่งล้วนเป็นเรื่องที่ขึ้นกับปัจเจกบุคคล ขณะเดียวกันนั้น แรงงานอาจขาดความเป็นปัจเจกจากสภาวะแวดล้อมรอบตัวแรงงาน เช่น ครอบครัวยุวมชน หรือแม้กระทั่งทุนสำหรับการเคลื่อนย้าย จากการสัมภาษณ์แรงงานกลุ่มตัวอย่างผู้วิจัยจะยกตัวอย่างแรงงานไทยที่มีประสบการณ์การเคลื่อนย้ายอย่างผิดกฎหมายเพื่อไปทำงานในเกาหลีใต้จำนวน 5 คน โดยสรุปรายละเอียดในส่วนของปัจจัยที่ส่งเสริมหรือผลักดันให้แรงงานตัดสินใจเลือกใช้วิธีการเคลื่อนย้ายที่ผิดกฎหมาย

กรณีศึกษา	แอน	แป้ง	นคร	สง	แคท
เพศ/อายุ (ปี)	หญิง/30	หญิง/26	ชาย/47	ชาย/56	หญิง/29
การศึกษา	ปริญญาตรี	ปวส.	ปริญญาตรี	ป.4	ม.6

กรณีศึกษา	แอน	เป้ง	นคร	ส่ง	แคท
ระดับเศรษฐกิจในครอบครัว	มีรายได้และไม่ขาดสน ไม่มีหนี้สิน	มีรายได้ครอบครัว ไม่ขาดสน แต่มีหนี้สินส่วนตัว	รายได้ไม่พอ ยังชีพ มีหนี้สิน	เป็นหนี้จากการค้าขายจำนวนมาก	มีรายได้ที่เลี้ยงชีพได้ ไม่มีหนี้สิน
รายได้ขณะทำงานที่เกาหลีเฉลี่ยต่อเดือน (บาท)	40,000	45,000-50,000	40,000	60,000 สำหรับ 2 คน	45,000-55,000
วิธีการเดินทาง	ซื้อตั๋วเครื่องบินและเดินทางเองคนเดียว	ซื้อตั๋วเครื่องบินและเดินทางเองคนเดียว	นายหน้าดำเนินการทั้งหมด	นายหน้าดำเนินการทั้งหมด	ซื้อตั๋วและเดินทางสองคน
*หมายเหตุ	มีญาติที่เกาหลีเป็นผู้แนะนำงานให้	มีญาติอยู่เกาหลีทำงานแบบผิดกฎหมาย เป็นผู้แนะนำงานและจัดหาที่พัก	จ่ายค่า นายหน้า 300,000 บาท	จ่ายค่า นายหน้า 180,000 บาท สำหรับ 2 คน	มีเพื่อนอยู่เกาหลีทำงานแบบผิดกฎหมาย เป็นผู้แนะนำงานและจัดหาที่พัก
แรงจูงใจ	เห็นญาติได้เงินเดือนจำนวนมาก	หาเงินเพื่อแก้ไขหนี้สินส่วนตัว	หาเงินเพื่อแก้ไขหนี้สินครอบครัว	หาเงินเพื่อแก้ไขหนี้สินครอบครัว	อยากได้เงินเดือนสูงขึ้น
ความรู้กฎหมาย	ทราบว่าผิดกฎหมาย	ทราบว่าผิดกฎหมาย	ทราบว่าผิดกฎหมาย	ทราบว่าผิดกฎหมาย	ทราบว่าผิดกฎหมาย ทราบบทลงโทษ

จากตารางจะพบว่าแรงผลักดันหรือปัจจัยที่ส่งเสริมให้แรงงานตัดสินใจเลือกที่จะเดินทางเข้าไปทำงานอย่างผิดกฎหมายในเกาหลีใต้คือ รายได้ รายรับที่มากกว่าการทำงานในประเทศส่งผลให้แรงงานมีความตั้งใจที่จะไปทำงานอย่างผิดกฎหมายในเกาหลีใต้ โดยมากมีความคาดหวังในรายได้ที่จะมากขึ้นกว่าเดิม ส่วนต่อมาคือการมีความรู้ทางกฎหมาย นอกจากรายได้ที่มากกว่าแล้วปัจจุบันแรงงานจำนวนหนึ่งมีข้อมูลเกี่ยวกับการกระทำผิดในการเข้าไปทำงานอย่างผิดกฎหมาย เช่น คิดคำนวณว่าจะอยู่ไม่เกิน 90 วัน หรือหากอยู่เกิน 90 วันก็ทราบถึงบทลงโทษที่ไม่รุนแรง เช่น การถูกส่งถูกกลับเมื่อถูกจับได้ก็จะมีคดีติดตัวพวกเขาตัดสินใจลงมือทำทั้งที่รู้ว่าผิดกฎหมายแต่เมื่อเทียบกับผลประโยชน์ที่จะได้รับก็คุ้มค่ากว่า และยังพบว่าที่สิ่งเคยเป็นปัจจัยส่งเสริมกลับกลายเป็นเพียงแรงผลักดันเล็กๆ เท่านั้นเมื่อเทียบกับปัจจัยจูงใจหลักอย่างรายได้และการรู้กฎหมายคือ ครอบครัวและระดับเศรษฐกิจในครอบครัวโดยภาพรวม ในช่วงหนึ่งของกระแสการอพยพย้ายถิ่นข้ามชาติ ครอบครัวเคยเป็นแรงผลักดันสำคัญให้แรงงานออกไปทำงานต่างประเทศ โดยเฉพาะกับแรงงานที่เป็นเสาหลักของครอบครัว โดยไม่ได้สนใจว่าจะเป็นการเดินทางไปอย่างถูกกฎหมายหรือผิดกฎหมาย ขณะเดียวกันการถูกห้ามปรามจากครอบครัวก็ไม่สามารถหยุดยั้งการตัดสินใจของแรงงานได้ และระดับเศรษฐกิจในครอบครัวโดยภาพรวมก็เป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนคือ จากการที่สถานะทางครอบครัวประสบปัญหาหนี้สินมาสู่การที่แรงงานไม่มีหนี้สินและสามารถเลี้ยงดูครอบครัวจากรายได้ของการทำงานในประเทศได้ แต่พวกเขาก็ยังเลือกที่จะเดินทางไปทำงานในต่างประเทศเพื่อเพิ่มโอกาสทางรายได้ให้กับตนเอง

ด้วยเหตุผลประการแรกอย่างค่าแรงที่ยังคงเป็นแรงดึงดูดสำคัญที่ทำให้การอพยพแรงงานระหว่างประเทศยังคงเกิดขึ้น ขณะเดียวกันเหตุผลประการที่สองปัจจัยผลักดันภายในประเทศอย่างค่าแรงงานขั้นต่ำที่ไม่สามารถดำรงชีพได้ สภาวะการว่างงาน หรือสภาพเศรษฐกิจที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการทำงาน ยังเป็นการผลักดันให้แรงงานตัดสินใจเดินทางไปทำงานยังต่างประเทศโดยไม่สนใจเรื่องของรูปแบบหรือวิธีการ และประการสุดท้ายซึ่งเห็นได้ชัดจากแรงงานกลุ่มตัวอย่างนี้คือ

แรงงานมีคนรู้จัก เช่น ญาติ เพื่อน ที่ทำงานอยู่ก่อนหน้า เครือข่ายความสัมพันธ์นี้เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้แรงงานเกิดความเชื่อมั่นและมั่นใจในการตัดสินใจที่จะเดินทางไปทำงาน แต่อย่างไรก็ตามการแนะนำผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเครือญาตินี้มักอยู่ในกลุ่มของการไปทำงานอย่างผิดกฎหมายมากกว่าการไปทำงานอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และดังที่กล่าวไปแล้วว่ามากกว่าเรื่องของเหตุผลที่เป็นปัจเจกตามแนวคิดการอพยพระหว่างประเทศ ยังมีเหตุผลภายใต้แนวคิดของการเคลื่อนย้ายที่เป็นเรื่องของความคาดหวังและการแบกรับความกดดันต่าง ๆ จากสิ่งรอบตัว แรงงานกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นกลุ่มของคนเดินทางไปทำงานเมื่อมากกว่าสิบกว่าปีมาแล้ว ยอมรับว่าพวกเขาถูกกดดันจากสภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชน เพราะคนส่วนมากหรือแทบจะทั้งหมดมองว่าการไปทำงานในต่างประเทศเมื่อกลับมาแล้วต้องร่ำรวย ประสบความสำเร็จ หรือระหว่างที่ทำงานในต่างประเทศนั้นก็ยังสามารถส่งเงินให้กับคนที่บ้านใช้ได้อย่างไม่ขัดสน แต่ความคาดหวังนั้นสวนทางกับความเป็นจริงที่พวกเขาได้พบเจอ เช่นในกรณีของนคร เขาเป็นคนหนึ่งที่รู้สึกวาระเวลา 5 เดือนที่เขาทำงานอยู่นั้นไม่มีวันไหนเลยที่เขาไม่อยากกลับบ้าน นครต้องเปลี่ยนงานถึง 3 ครั้งโดยมีเหตุผลหลักคือต้องหลบหนีเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง ทุกงานต้องทำในกะกลางคืนทั้งด้วยเหตุผลของการหลบเลี่ยงเจ้าหน้าที่ “...คนอื่นเขาทำงานใช้แรงงานกันมาอยู่แล้ว แต่เราเรียนหนังสือมาตลอด ใช้แรงงานหนัก นอนดึกก็ไม่ไหว...” นครพูดถึงแรงงานคนอื่น ๆ ว่าพวกเขาเหล่านั้นเดิมทำอะไรทำนาหรืองานที่ใช้แรงงานอยู่แล้ว ทำให้สามารถปรับตัวได้อย่างสบาย ส่วนตัวเองที่เรียนหนังสือมาตลอดจนจบปริญญาตรี รู้สึกว่ามีกำลังไม่พอและไม่คุ้นชินกับการนอนดึก ซึ่งทำให้เริ่มท้อแท้กับการทำงาน จนย้ายมาถึงงานสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับกระจก ซึ่งต้องเจอกับสารเคมีจำนวนมาก ทำให้สุดท้ายเขาตัดสินใจกลับบ้านทั้งที่ยังทำไม่ครบเดือนดี เขาไม่สามารถเก็บเงินได้ตามที่ตั้งใจและยังต้องกลับมาใช้หนี้จากการเอาทรัพย์สินไปจำนองเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับค่านายหน้า

นอกจากนี้ปัจจัยด้านความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรหรือโอกาสที่ส่งผลต่อความยากง่ายในการเคลื่อนย้ายของแรงงานก็มีผลสำคัญต่อการกำหนดการเคลื่อนย้าย จากการศึกษาพบว่ากลุ่มของแรงงานรุ่นใหม่มีโอกาสในการเข้าถึงความหลากหลายของรูปแบบการเคลื่อนย้ายมากกว่า เป็นเหตุมาจากการขยายของโอกาสในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต ความยากง่ายของการเข้าถึงข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจเคลื่อนย้ายนี้ส่งผลให้วิธีการของการเคลื่อนย้ายในกลุ่มแรงงานรุ่นใหม่เปลี่ยนไปจากเดิม ยังรวมไปถึงเรื่องการระดับการศึกษาหรือความรู้กฎหมาย ซึ่งเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่แรงงานบางคนเอาเข้ามาคิดคำนวณเพื่อช่วยในการตัดสินใจ

ในแง่ของประสบการณ์ระหว่างการเคลื่อนย้ายและประสบการณ์ภายหลังการเคลื่อนย้ายของแรงงานผิดกฎหมายนั้น นอกจากรูปแบบของการเคลื่อนย้ายซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปแต่ละบุคคลแล้ว ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการเคลื่อนย้ายหรือประสบการณ์ที่แรงงานได้รับทั้งประสบการณ์ในระหว่างการเดินทาง และประสบการณ์ที่ประเทศปลายทางย่อมส่งผลต่อการตัดสินใจในอนาคต โดยกลุ่มตัวอย่างนั้นมีช่วงเวลาของการเดินทางที่แตกต่างมากกว่า 10 ปี ทำให้ผลการศึกษาพบว่าความรู้สึกหรือสภาวะต่าง ๆ ที่แรงงานต้องเผชิญระหว่างการเคลื่อนย้ายนั้นมีความแตกต่างกันในระดับหนึ่ง ในกลุ่มของแรงงานที่เดินทางไปทำงานมากกว่า 10 ปีก่อน เนื่องจากการใช้บริการนายหน้าแบบเต็มรูปแบบพวกเขามีความกังวลค่อนข้างน้อยเพราะมีนายหน้าคอยนำทางอยู่ตลอดจนกระทั่งส่งแรงงานถึงที่หมาย “เกาหลีเมื่อก่อนเข้าง่าย เดี่ยวนี้เข้ายากบางคนต้องย้ายไปขึ้นที่ภูเก็ต หรือถ้ามีเงินน้อยก็บินไปต่อเครื่องที่ฮ่องกง” เป็นคำบอกเล่าของสงซึ่งมีประสบการณ์การทำงานในเกาหลีได้ 5 ปี สงเจอทั้งประสบการณ์ยากลำบากและเจอกับความโชคดีจากการทำงาน สงเป็นคนเดียวในกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับใบอนุญาตทำงานหลังจากย้ายงาน 2-3 ครั้งในช่วง 2 ปีแรก เขาได้รับความช่วยเหลือจากนายจ้างโดยเปลี่ยนสถานะจากแรงงานเถื่อนไปเป็นแรงงานถูกกฎหมาย ได้รับเงินเดือนสูงกว่าแรงงานคนอื่น ๆ เพราะได้เป็นหัวหน้างานจากการที่เขามีพฤติกรรมในการทำงานที่ดี ทำให้เป็นที่รักของนายจ้าง นำไปสู่การที่เขากลายเป็นบุคคลที่ให้ความช่วยเหลือแรงงานไทยผิดกฎหมายในเกาหลีใต้ ทำให้เราปฏิเสธไม่ได้ว่า

เขาเป็นบุคคลที่ค่อนข้างมีอิทธิพลในระดับหนึ่ง ส่งช่วยเหลือแรงงานไทยที่เข้ามาทำงานอย่างผิดกฎหมาย ให้คำแนะนำ และชี้ช่องทางต่าง ๆ เพื่อให้รอดพ้นจากการถูกจับกุม “ทุกวันนี้ก็ยังมีคนโทรมาหา มาถามเรื่องไปเกาหลี” ส่งบอกในตอนท้าย โดยปัจจุบันส่งทำอาชีพค้าขายอยู่ที่บ้านเกิดอยู่ในระดับที่ดูแลครอบครัวได้ ต่างจากนครแม้ว่าประสบการณ์เดินทางของนครจะไม่ต่างจากส่งที่อาศัยนายหน้าในการเดินทาง แต่ประสบการณ์การทำงานในเกาหลีใต้ของนครไม่ราบรื่นอย่างที่คาดหวังเอาไว้ ทั้งในเรื่องเนื้องานและรายได้ นครเปลี่ยนงาน 3 ครั้ง ซึ่งเป็นงานอุตสาหกรรมหนักทั้งหมด ทำให้นครทำงานได้เพียง 5 เดือนก็ต้องตัดสินใจเดินทางกลับประเทศไทย เพราะสภาพร่างกายของเขาไม่เอื้ออำนวยต่อการทำงาน “ถ้าใครมาถามก็ได้แต่บอกว่าอย่าไปเลย มันไม่ได้ดีอย่างที่คิด” เขาพูดย้ำ ๆ อย่างรู้สึกเข็ดขยาด

แต่ในขณะที่กลุ่มของแรงงานรุ่นใหม่ พวกเขามีประสบการณ์ระหว่างการเคลื่อนย้ายและประสบการณ์ระหว่างการทำงานแตกต่างกับแรงงานกลุ่มแรกอย่างสิ้นเชิง โดยที่แอนและแป้งเดินทางคนเดียว ส่วนแคทเดินทางพร้อมแฟน มีการจัดการซื้อตั๋วเครื่องบินเองเหมือนกับคนที่จะไปเที่ยวทั่ว ๆ ไป แต่มีการติดต่อกับญาติ เพื่อน หรือคนรู้จักที่ปัจจุบันก็อยู่ทำงานอย่างผิดกฎหมายให้ช่วยจัดหาที่พัก รวมถึงช่วยหางานให้ เพราะมีความกังวลใจของการเดินทางไปทำงานในครั้งนี้อีกหน่อย ทุกคนจึงมีการจัดทำแผนการเดินทางท่องเที่ยวด้วยตัวเองว่าที่ไหนมีอะไร หรือเดินทางไปอย่างไรเพื่อที่จะทำให้สามารถตอบคำถามของเจ้าที่ด่านตรวจคนเข้าเมืองได้ มีการเตรียมบัตรพนักงาน บัตรเครดิต และเงินสดอีกจำนวนหนึ่ง โดยทั้ง 3 คนให้ข้อมูลที่คล้ายกันในระหว่างเดินทางว่าบรรยากาศรอบ ๆ ตัวนั้นดูออกว่าใครจะเดินทางไปทำงานได้จากการแต่งตัว นิยมเลือกเที่ยวบินที่เป็นเที่ยวดีกหรืออาจเป็นเที่ยวบินที่ราคาถูกที่สุดในวันนั้น มีคนไทยเป็นจำนวนมากร่วมเดินทาง หลายคนถามเรื่องการกรอกใบตรวจคนเข้าเมืองและดูมีความกังวลสำหรับประสบการณ์กับการเจอเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง มักถูกถามด้วยคำถามทั่วไป เช่น มากี่วัน ต้องการจะไปเที่ยวที่ไหน ทำไม่ถึงมาคนเดียว เป็นต้น และที่สำคัญพยายามหลีกเลี่ยงการอยู่ใกล้กับกลุ่มคนไทย ในเรื่องของประสบการณ์การ

ทำงาน แอนทำงานในธุรกิจระดับครัวเรือน ไม่เจออุปสรรคและปัญหาระหว่างทำงานนอกเสียจากรายได้ที่ไม่เป็นไปตามที่คาดหวังไว้และเลือกที่จะอยู่ไม่เกิน 3 เดือนและปัจจุบันเธอเรียนภาษาอยู่ที่นิวซีแลนด์ ในขณะที่แคทและแป้งยังคงทำงานอยู่ในเกาหลีใต้เจออุปสรรคบ้าง เช่น บางวันงานหนักเกินไปรวมทั้งเรื่องของสภาพจิตใจ แต่ยังคงอยู่ในระดับที่อดทนได้ รายได้ยังไม่เป็นที่พอใจเพราะคาดหวังเอาไว้สูงกว่านี้ แต่ก็เข้าใจดีว่าเป็นแรงงานผิดกฎหมายและรวมทั้งเป็นผู้หญิงด้วย

ประสบการณ์ระหว่างการเคลื่อนย้ายและประสบการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงานส่งผลต่อการตัดสินใจในอนาคต บางคนต้องการที่จะกลับบ้านเพราะสิ่งที่พบไม่เป็นแบบที่คาดหวังไว้ บางคนยังต้องการจะอยู่ต่อเพราะเห็นโอกาสของการมีรายได้ที่มากกว่าการทำงานในประเทศไทยถึงแม้ว่าจะต้องเจอกับรายได้ที่ไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง อุปสรรคต่างๆ ระหว่างการทำงาน พวกเขายังคงมีความคาดหวังจากทั้งตัวเองและความคาดหวังจากครอบครัว ทำให้การเคลื่อนย้ายนี้ไม่ได้การเคลื่อนย้ายอย่างอิสระแต่ยังมีความซับซ้อนของผู้ที่อยู่เบื้องหลังของแรงงาน ซึ่งเป็นความคาดหวังระหว่างการเคลื่อนย้ายที่แรงงานแบกรับเอาไว้ด้วย

5. บทสรุป

จากผลการวิจัยสรุปได้ว่าการเคลื่อนย้ายของแรงงานไปทำงานในเกาหลีได้นั้น มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบความนิยมจากการเดินทางโดยอาศัยนายหน้า ผิดกฎหมายไปเป็นการเดินทางด้วยตนเองโดยมีผู้ให้ความช่วยเหลืออยู่ที่ปลายทาง การเดินทางโดยอาศัยนายหน้าผิดกฎหมายนี้ยังเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมมาจนถึงปัจจุบัน ขณะเดียวกันความนิยมของการเดินทางไปด้วยตนเองเพิ่มขึ้น เนื่องมาจากการเข้าถึงโซเชียลมีเดียเช่นเดียวกัน เหตุผลสำคัญที่ทำให้แรงงานตัดสินใจเดินทางคนเดียวหรือสองคนมากขึ้นคือ การพยายามหลีกเลี่ยงการอยู่กับคนหมู่มาก เพราะกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่คิดว่าตัวเองแตกต่างจากแรงงานคนอื่น ๆ และคิดว่าตนเองสามารถเอาตัวรอดได้ดีกว่า โดยมีแรงผลักดันหรือปัจจัยที่ส่งเสริมให้แรงงานตัดสินใจเลือกที่จะเดินทางเข้าไปทำงานอย่างผิดกฎหมายในเกาหลีใต้คือ รายได้ซึ่งเป็นปัจจัยหลักของแรงงานในการเดินทางไปทำงานอย่างผิดกฎหมายมาตลอดตั้งแต่ในอดีต แต่ปัจจุบันแรงงานเหล่านี้มีความรู้ทางกฎหมายมากขึ้น เช่น คิดคำนวณว่าจะอยู่ไม่เกิน 90 วัน หรือ หากอยู่เกิน 90 วัน ก็ทราบถึงบทลงโทษที่เกิดขึ้นและยังตัดสินใจลงมือทำทั้งที่รู้ว่าผิดกฎหมาย เพราะเมื่อเทียบกับผลประโยชน์ที่จะได้รับยังคงคุ้มค่า ทำให้การรู้กฎหมายเป็นแรงผลักดันให้แรงงานตัดสินใจเพิ่มเติม และระดับเศรษฐกิจในครอบครัวโดยภาพรวมก็เป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนคือ จากการที่สถานะทางครอบครัวประสบปัญหาหนี้สินมาสู่การที่แรงงานไม่มีหนี้สินและสามารถเลี้ยงดูครอบครัวจากรายได้ของการทำงานในประเทศได้ แต่พวกเขาก็ยังเลือกที่จะเดินทางไปทำงานในต่างประเทศเพื่อเพิ่มโอกาสทางรายได้ให้กับตนเอง

อย่างไรก็ตามการศึกษานี้ทำให้ได้เรียนรู้ว่าการเคลื่อนย้ายของแรงงานในสถานะที่ผิดกฎหมายนี้มีความซับซ้อนของการเดินทางอยู่มาก ทั้งในเรื่องเหตุปัจจัยของการตัดสินใจเคลื่อนย้ายและสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่แรงงานต้องแบกรับ เช่น ความคาดหวัง หรือแรงงานกดดันจากสังคมรอบข้างตัวแรงงาน ทำให้เราไม่สามารถตัดสินหรือประณามการเคลื่อนย้ายดังกล่าวนี้ไปที่พฤติกรรมหรือ

ตัวแรงงานเพียงอย่างเดียวได้ เพราะยังมีทั้งปัจจัยเชิงโครงสร้างทางสังคม มาตรการเชิงกฎหมาย และตัวแสดงอื่นๆ ที่มุ่งแสวงหาผลประโยชน์จากการเคลื่อนย้ายอย่างผิดกฎหมายนี้อยู่ไม่น้อย ทำให้ปัญหาการเคลื่อนย้ายของแรงงานแบบผิดกฎหมายเป็นเรื่องที่กว้างไปกว่าเรื่องของตัวแรงงานเอง

เชิงอรรถท้ายบท

- 1 บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
อาชญาวิทยาและงานยุติธรรม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะ
รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2561 เรื่อง การลักลอบเข้าไป
ทำงานอย่างผิดกฎหมายของแรงงานไทยในสาธารณรัฐเกาหลี
- 2 นิสิตปริญญาโท หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาอาชญาวิทยา
และงานยุติธรรม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2561 E-mail: s.nimontra@gmail.com

บรรณานุกรม

- กรมการจัดหางาน. 2560. กระทรวงแรงงานเผยสถิติเดือนพฤษภาคม คนงานไทย
ไปทำงานต่างประเทศเพิ่มขึ้น พบนิยมไปได้วันมากที่สุดกว่า 3,000 คน. กระทรวง
แรงงาน. https://www.doe.go.th/prd/main/news/param/site/1/cat/7/sub/0/pull/detail/view/detail/object_id/74432 (สืบค้นเมื่อ 20 พฤศจิกายน 2561).
- กองทะเบียนจัดหางานกลางและคุ้มครองคนหางาน, กรมจัดหางาน. 2562. *ผลจาก
ดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาแรงงานไทยที่เดินทางไปทำงานเกาหลีใต้
ระหว่างวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2561 ถึง 14 มีนาคม พ.ศ. 2562.*
- งานพิธีการเข้าเมือง ด่านตรวจคนเข้าเมืองท่าอากาศยานกรุงเทพฯ. 2562. *สถิติคนไทย
ถูกส่งกลับจากเกาหลีใต้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559-2561.*
- ธนาคารแห่งประเทศไทยและกรมการจัดหางาน, กองบริหารแรงงานไทยไปต่างประเทศ
ฝ่ายทะเบียนคนหางานและสารสนเทศ. 2562. *รายได้เข้าประเทศจากคนหางาน
ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561.*
- ประเสริฐ แรงค์กล้า. 2561. *ชีวิตทางสังคมในการเคลื่อนย้าย.* ปทุมธานี: บริษัทภาพพิมพ์
จำกัด.
- พรวิภา เหาดะวานิช. 2554. *การปรับตัวทางวัฒนธรรมของผู้ใช้แรงงานไทยย้ายถิ่น.*
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาจิตวิทยาการปรึกษา คณะจิตวิทยา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พัชรราวลัย วงศ์บุญสิน. 2553. *การย้ายถิ่น: ทฤษฎีและความเป็นไปได้ในเอเชีย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์การศึกษาการพัฒนามนุษย์และการย้ายถิ่น วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เศกสิน ศรีวัฒนานุกุลกิจ. 2541. *คุณภาพชีวิตการทำงานของแรงงานไทยในญี่ปุ่น: ศึกษากรณีแรงงานนอกกฎหมาย*. ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงโซล สาธารณรัฐเกาหลี. 2561. *ข้อมูลสถิติจำนวนคนไทยที่พำนักในต่างประเทศ ประจำปี พ.ศ. 2561 วันที่ 12 มีนาคม 2562*.

สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงโซล. 2556. *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสาธารณรัฐเกาหลี*. สถานเอกอัครราชทูตไทย. <http://www.thaiembassy.org/seoul/th/relation/31117-Bilateral-relations.html> (สืบค้นเมื่อ 15 พฤศจิกายน 2561).

Immigration Control Act 2002. (Republic of Korea) By Ministry of Legislation.

KBS WORLD. 2017. 2018 Minimum Wage Raised 16.4% to 7,530 Won. KBS. http://world.kbs.co.kr/english/news/news_Ec_detail.htm?No=128727 (accessed November 20, 2011).

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

แอน (นามสมมติ). สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2562

แป้ง (นามสมมติ). สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2562

ส่ง (นามสมมติ). สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2562

นคร (นามสมมติ). สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2562

แคท (นามสมมติ). สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2562